Zárdai István Zoltán

2010-ben végeztem a PTE-BTK Angol és Filozófia szakpáros hallgatójaként. 2009-ben az OTDK Filozófia 2. szekciójában harmadik helyezést értem el. A 2008/2009-es tanév első szemeszterét Grazban, a Karl Franzens Universität-en töltöttem. Jelenleg a Pécsi Filozófia Doktori Iskola másodéves hallgatója vagyok. Elsősorban cselekvésfilozófiával és elmefilozófiával foglalkozom, de érdekel az etika, a pszichológia filozófiája és az irodalom is.

Zárdai István Zoltán

A cselekvések leírásának két módja*

1. Bevezetés

Tanulmányomban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy minden szándékos cselekvésünk esetén rendelkezünk-e privilegizált gyakorlati tudással? Azaz megfigyelés és következtetés nélkül tudjuk-e minden alkalommal, amikor szándékosan cselekszünk, hogy mit csinálunk szándékosan. Vizsgálódásomat azokra az elméletekre korlátozom, melyek mentális állapotainknak oksági hatékonyságot tulajdonítva a szándékos cselekvéseket annak alapján különböztetik meg a többi cselekvéstől, hogy mely mentális állapotaink okozták őket. Az ilyen motivációs elméleteket a szakirodalomban hume-iánus elméleteknek nevezik. Állításom tehát az, hogy a hume-iánus motivációs elméletek nem tudnak sikeresen érvelni amellett, hogy minden szándékos cselekvés esetén megfigyelés és következtetés nélkül tudjuk, hogy mit cselekszünk.

A megfigyelés és következtetés nélküli privilegizált gyakorlati tudás elképzelését Elizabeth Anscombe *Intention* című könyvére szokás visszavezetni. A szóban forgó tudás a hume-iánus elméletek szerint azért gyakorlati, mert speciálisan az arra irányuló észhasználatunk eredménye, hogy mit csináljunk.[1] Ennek a tudásnak a privilegizált jellege abból adódik, hogy a cselekvő oly módon fér hozzá, ahogy más nem. Szándékos cselekvéséről való tudását a cselekvését okozó állapotok tartalmához való hozzáférése biztosítja. Saját szándékos cselekvése helyes leírását a cselekvő azért ismeri, mert az megegyezik azzal, amely leírás alatt a cselekvést okozó állapotok reprezentálják a cselekvést.

Azt a tételt veszem védelembe, hogy nincs privilegizált gyakorlati tudás abban az erős értelemben, hogy a cselekvés valamely megfigyelőjének a cselekvésről nyújtott leírása nem lehet igaz azzal egyidejűleg, hogy a cselekvésnek a cselekvő által nyújtott leírása hamis. Ez nem zárja ki azt az esetet, hogy néha a cselekvés megfigyelője ad hamis, a cselekvő pedig igaz leírást, illetve hogy mindketten igaz leírást adnak a cselekvésről. Ha tételem helyes, akkor szándékos cselekvéseink ismerete nem privilegizált, hanem nyilvános.

* Tanulmányom tartalma a CEU 4th International Graduate Conference és az ELTE Én–Nyelv–Valóság Országos Hallgatói Konferenciáján tartott előadásaimnak felel meg. Köszönöm a korábbi előadásaim során kapott és itt felhasznált észrevételeket és kérdéseket Tim Crane-nek, Garai Zsoltnak, Cem Kayalıgilnek és Chris Woodard-nak.

1 Azért hangsúlyozom, hogy a hume-iánus elméletek szerint, mert Anscombe nézete nem a cselekvést okozó állapotok alapján határolja be a szándékos cselekvések osztályát. A szakirodalomban ezt időnként nem tisztázzák világosan.

A következőkben először ismertetem a privilegizált gyakorlati tudás fogalmát. Utána bemutatom saját erre vonatkozó álláspontomat néhány példa segítségével. Majd felvázolom, hogyan kapcsolódik egymáshoz a privilegizált gyakorlati tudás és tézisem. Bemutatom, hogyan lehet érvelni a nézetemet támogató példák ellen, illetve hogyan védhető álláspontom az ellenvetésekkel szemben. A tanulmány zárásaként végül röviden vázolom nézetem néhány következményét és a belőle levonható következtetéseket.

2. Gyakorlati tudás

A gyakorlati tudás releváns fogalmát a legtöbben Anscombe *Intention* című monográfiájából eredeztetik és azt a felfogást tulajdonítják neki, hogy amikor szándékosan cselekszünk, *mindig* tudjuk, mit csinálunk szándékosan.[2] Ha valaki megkérdezne minket szándékos cselekvésünk közben, hogy „Mit csinálsz most?", minden esetben tudnánk válaszolni, és válaszunk azt mutatná, hogy igaz leírással rendelkezünk cselekvésünkről. Továbbá az általunk adott leírások megbízhatóbbak lennének a mások által adott leírásoknál. A cselekvő és a cselekvés megfigyelőjének tudása közti aszimmetriát az magyarázza, hogy a cselekvőknek nem-megfigyeléses, nem-következtetéses tudásuk van saját cselekvéseikről. A kívülállók viszont csak megfigyeléseikre vagy a cselekvés kontextusa alapján való következtetéseikre támaszkodhatnak.

A következő példa segítségével egyszerűen megérthető miről van szó. Kenyeret sütök, de mivel a tészta éppen kel, a kanapén üldögélek és egy könyvet olvasok.[3] Ha már-már a jó ízlést sértően kíváncsi szomszédom leskelődne utánam és látná, hogy a kanapén ülök, kezemben egy könyvvel, mindössze ennek alapján nem juthatna arra a következtetésre, hogy éppen kenyeret sütök. De ha megkérdezné tőlem, hogy mit csinálok, nem jelentene gondot megmondanom neki, hogy kenyeret sütök. Úgy tűnik, ehhez nem kellene se megfigyelésre (esetleg arra, hogy látom a kanapéról, ahogy kel a tészta), se következtetésre (például, hogy körülnézek a házban, és felfigyelek arra, hogy liszt, tojás stb. áll a konyhapulton, előmelegítettem a sütőt és ebből arra következtetetek,, hogy kenyeret sütök) támaszkodnom. Továbbá, ha azt mondtam volna korábban a szomszédomnak, hogy kenyeret fogok sütni, majd látta, ahogy nekiállok elkészíteni a tésztát, azóta még mindig megváltoztathattam volna a szándékomat. Ebben az esetben

2 Mivel tanulmányom célja nem Anscombe elméletének értelmezése, ezért a kérdésbe nem akarok ennél részletesebben belemenni. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Anscombe elképzelhetőnek tartotta, hogy olykor tévedünk azt illetően, hogy mit csinálunk: ld. Anscombe, 1957, 82. o. Anscombe elméletéről ld. Steiner 2011, valamint Ford–Hornsby–Srtoutland 2011. Anscombe-ot a fent említett módon félreérti Paul Grice 1971-es tanulmányában, Alfred Mele *Springs of Action* című könyvében, Michael Bratman *Intentions, Plans and Practical Reasoning* c. könyvének első fejezetében és Kieran Setiya is, például Setiya 2008-ban és 2009-ben.

3 A példát Falvey 2000, 25. oldalról kölcsönöztem.

én ismételten rendelkeznék tudással arról, hogy mit csinálok, míg szomszédom csak annak alapján következtethetne erre, amit korábban mondtam neki, és amit látott. Ennek alapján úgy tűnik, hogy előfordulhatnak olyan helyzetek, melyekben a megfigyelő sem megfigyelés, sem következtetés révén nem tehet szert arra a tudásra a cselekvésről, aminek a cselekvő birtokában van.

Anscombe a következő példával illusztrálja, mire gondol:

> Mivel egyetlen cselekvésnek is számos leírása lehet, pl. „egy deszkát fűrészelni", „tölgyet fűrészelni", „Kovács egyik deszkáját fűrészelni", „visító zajt hallat a fűrésszel", „nagy halom fűrészport csinálni", és így tovább, fontos, megjegyeznünk, hogy valaki csinálhatja az adott dolgot az egyik leírás alatt anélkül, hogy a másik leírás alatt is csinálná[4] [...]
>
> amikor egy szándékról beszélünk, arra a szándékra gondolunk *amellyel* [a cselekvő cselekszik]; a cselekvés leírásainak sorában utolsóként megadott leírás az, *amellyel* a cselekvést összes többi leírása alatt is tettük.[5]

3. Amikor a megfigyelő jobban tudja

Állításom az, hogy lehetségesek olyan esetek, mikor a cselekvő javában csinál valamit, tudja, hogy ezt teszi, de egy megfigyelő kiegészítheti, vagy tovább bővítheti ezt a tudást. Két fajtája lesz az ilyen eseteknek: az egyikben a cselekvő ismeri cselekvése végső leírását, de nem ismeri azt a leírást, melyet a végső leírás magában foglal, és amely leírás alatt tényleg szándékozza megtenni a cselekvést, annak ellenére, hogy ő maga nem tud erről.

Anscombe-nak a gyakorlati tudás aszimmetriájára vonatkozó felfogására utalva saját álláspontomat „Kettős Aszimmetriának" nevezem (a továbbiakban KA). KA szerint vagy 1. a cselekvő autoritatív tudással rendelkezik arról, hogy mit csinál, vagy 2. a megfigyelő teljesebb értelemben tudja, hogy mit csinál a cselekvő, mint a cselekvő maga, vagy 3. a cselekvő és a megfigyelő is tudja, hogy mit csinál a cselekvő.[6] KA neve arra utal, hogy vannak esetek, amikor a cselekvés értelmezésében résztvevő felek közül csak az egyik rendelkezik teljes tudással arról, hogy mit csinál a cselekvő szándékosan. A gyakorlati tudás anscombe-i meghatározása alapján a 2. típusú eset lehetetlen. A következő szakaszban megpróbálom kimutatni, hogy nem az. Pontosabban:

4 Anscombe 1957, 11. o.

5 Anscombe 1957, 46. o.

6 Jelen tanulmányban nem foglalkozom azzal a kérdéssel, hogy lehetséges-e, hogy sem a cselekvő, sem a megfigyelő nem tudja, hogy mit csinál a cselekvő. Véleményem szerint lehetnek ilyen esetek, de ennek a kérdésnek a tárgyalása túl messzire vezetne a jelenlegi témától.

> Lehetséges, hogy miközben A szándékosan φ-t teszi B helyesen írja le A-t úgy, mint aki ψ-t teszi és A nincs tisztában cselekvésének ezzel a leírásával, de elfogadja hogy ψ-t teszi, ha B erre rámutat.

Hogy még világosabbá tegyem, mire mutat rá KA, megadok egy példát, melyet KA segítségével magyarázok. Képzeljük el, amint valaki aki éppen a biciklijét javítja. Kétségbeesetten próbál meglazítani egy csavart, de az csak nem enged. Erőlködését látva megkérdezzük tőle, hogy mit csinál. Beszámol a szándékáról, hogy megjavítsa a bicajt, és al-szándékáról, hogy meglazítsa azt a bizonyos csavart. Ebben az esetben elképzelhető, hogy egyből eszünkbe jut egy olyan leírás a cselekvésről, mely igaz lesz róla: nevezetesen, hogy a másik irányba fordítja a csavart, mint eddig, ha az a célja, hogy megjavítsa a bicajt. Miért mondjuk ezt? Mert észrevesszük, hogy az illető rossz irányba fordítja a csavart, és felismerjük, hogy ha a célja az, hogy a fő szándékát megvalósítsa, akkor ezzel az al-szándékkal kell rendelkeznie és ennek megfelelően kell cselekednie.[7] Ebben az esetben pontosabb tudásunk lesz, mint a cselekvőnek, arról, amit csinál és cselekvése helyes leírását megadhatjuk úgy, hogy „balra fordítod a csavart".

A példa első olvasásra félrevezető lehet: azt a benyomást keltheti, hogy a jövőre irányuló szándékról van szó, s nem arról a szándékról, *amellyel* cselekszünk. Ez azonban megtévesztő látszat, és a példa nem vonatkozik a jövőre irányuló szándékokra, mert a szóban forgó cselekvést már elkezdte a cselekvő. A két korábbi Anscombe-idézet közül az elsőből kiindulva a következőképpen értelmezhetjük az előbbi esetet: a cselekvő elfordítja a csavart – legyen ez A cselekvés, mely már folyamatban van, és azzal a szándékkal teszi a cselekvő, hogy elfordítsa a csavart – és ezzel egy időben javítja a biciklijét – legyen ez B cselekvés, mely szintén folyamatban van, és azzal a szándékkal teszi, hogy megjavítsa a bicajt. Anscombe szerint ilyenkor A-t is azzal a szándékkal teszi a cselekvő, hogy megjavítsa a bicajt, ezért B magába foglalja A-t. Mondhatjuk azt is, hogy csak egy cselekvés történik éppen. Mikor azt mondjuk, hogy „balra fordítod a csavart", nem a cselekvő egy jövőbeli cselekvéséről beszélünk, mert ez a cselekvés a „bicikli megjavítása" leírás alá esik, mely egy már folyamatban levő cselekvés leírása.

Valaki élhetne azzal az ellenvetéssel, hogy ebben az esetben a megfigyelő csak azzal kapcsolatban tudhat többet, hogy a cselekvő milyen szükséges eszközök révén akarja elérni a célját, de még ilyenkor is a cselekvő tudja a legjobban, hogy mi a célja, és ez biztosít számára tudást a fő szándékáról. Ezzel az érvvel a következő a probléma: biztosan tudjuk, hogy vannak olyan esetek, amikor a cselekvő nem rendelkezik tudással a szándékos cselekvéséről annak végső leírása alapján. Miért? Mert már többen is megmutatták, hogy a cselekvő számára saját céljának ismerete bizonyos esetekben egyszerűen

7 A példáért köszönettel tartozom Forgács Gábornak. Ő maga nem arra a célra használta, amire én, és minden a helytelen alkalmazásából származó hiba tőlem ered.

nem biztosít tudást arról, amit éppen csinál.[8] Úgy is mondhatjuk, hogy szakadék van a között, amit a cselekvő csinál, és amit szándékában áll csinálni. Idézzük fel Donald Davidson példáját, melyben egy ember egyszerre tíz másolatot próbál készíteni indigóval egy oldalról írógéppel. Teljesen bizonytalan afelől, hogy valóban tíz másolatot készít-e éppen, mert nem biztos abban, hogy sikerrel jár-e. Ezért nem ismeri biztosan cselekvése helyes leírását. Kieran Setiya e példára adott válaszában azt hangsúlyozza, hogy bár a cselekvő bizonytalan lehet arról, hogy valóban tíz másolatot készít-e éppen, s ezért lehet, hogy nem tudja, ezt teszi-e, de ettől még tudhat azokról az eszközökről, melyek révén tíz másolatot próbál készíteni, azaz tudhatja, hogy nagyon erősen lenyomja a billentyűket, hogy sikerüljön tíz másolatot készítenie.[9] De az előző bekezdésben épp azt mutattam meg, hogy tévedhetünk azokkal a cselekvésekkel kapcsolatban is, melyek eszközeink egy további dolog megtételéhez.

Egy további példa arra, amikor a megfigyelő jobban tudja, hogy mit tesz a cselekvő, mint ő maga. Üzletasszony barátnőnk beszámol arról a stratégiai befektetésről, melyet jelenlegi cége ingatlanállományának bővítése céljából kell végrehajtania. Elképzelhető, hogy magunk is ebben a szakmában dolgozunk, hasonló területen, és amint ismerteti velünk a részleteket, rögtön rájövünk, hogy ha szándéka szerint cselekszik, nem fogja elérni, amit akar, mert még egy további lépést meg kell tennie és ezzel a lépéssel bővítenie kellene szándéka végső leírását. Azaz, ha megkérdezzük tőle, mit csinál, és megmondja, hogy egy adott vállalat befektetéseit kezeli, akkor elképzelhető olyan eset, melyben tudunk valamit arról, amit csinál, és amit neki is el kell fogadnia annak igaz leírásaként, amit csinál, és amely leírás alatt szándékában áll megtenni a cselekedetet. Ez nem olyan leírás lesz, mint amilyet a fűrészelő emberről adunk, amikor azt mondjuk, hogy nagy visító zajt hallat. A fűrészelő nem e leírás alatt szándékozik cselekedni. De üzletasszonyunk talán épp olyan stratégiai befektetéseken dolgozik, melyekkel kapcsolatban nála tisztábban látunk: ha beszámol a körülményekről, melyek közt cselekszik, lehet hogy fel tudjuk hívni rá a figyelmét, hogy valójában φ-t teszi – és azonnal felismeri, hogy ezt kell tennie, ezt szándékozza tenni és nem teheti meg, hogy nem így cselekszik, ha el akarja érni hosszú távú célját.

E példa a következőt akarta bemutatni: amennyiben az üzletasszony továbbra is azon szándéka alapján cselekszik, mellyel jelenleg cselekszik, és végrehajtja a stratégiai befektetés minden lépését, nem fogja elérni célját. Ezért kell kiterjesztenie cselekvése leírását és megtennie mindent, amit tapasztaltabb barátja tanácsol. Ha így tesz, akkor esik majd cselekvése azon leírás alá, amelyben maga is látni szeretné. Szerintem ez meggyőzően mutatja, hogy rendelkezhetünk egy céllal, megpróbálhatjuk szándékosan elérni, de tévedhetünk eközben arról, hogyan kellene elérnünk célunkat, míg egy megfigyelőnek igaza lehet

8 Lásd Davidson 1980, 91–92. o., Grice 1971, 268. o., Paul 2009.

9 Setiya 2007, 25. o.

ezzel kapcsolatban. Ugyanakkor, ha a cselekvő szándékosan cselekszik, és a megfigyelő a cselekvés helyes leírását nyújtja számára, akkor sikeresen cselekedhet.

4. Mit mondhatna valaki KA ellen?

Tételem elutasításának egyik lehetséges módja, hogy Setiyaval egyetértésben azt mondjuk, csak olyankor cselekszünk szándékosan, amikor rendelkezünk a cselekvés végrehajtásához szükséges *tudni hogyan*nal.[10] Ha ez valóban így lenne, akkor nem lennének elfogadhatóak az általam annak példáiként említett esetek, hogy a megfigyelő rendelkezik több tudással arról, hogy a cselekvő mit tesz szándékosan, mert amikor a cselekvő cselekedni szándékozik, már rendelkeznie kellene valamilyen elképzeléssel arról, hogy mit kell majd tennie – erre vonatkozik ugyanis a tudni hogyan. Az a leírás tehát, amelyet a megfigyelő adna a cselekvésekről ezekben a helyzetekben, egyszerűen nem vonatkozna arra, amit a cselekvő csinál, és csak azok a leírások lennének relevánsak, melyek a cselekvő tudni hogyanjából következnek, mert ezek azok, melyeket a cselekvő valóra fog váltani. Megpróbálom megmutatni, hogy a szándékos cselekvést és a gyakorlati tudást nem lehet ezen a módon a tudni hogyanhoz kötni, mert ez ahhoz vezetne, hogy el kellene fogadnunk, hogy a cselekvő olyan cselekvéseket hajt végre, amilyeneket egyértelműen nem tesz meg semmilyen értelemben sem.

Képzeljük el a következő esetet: Jenny azt mondja, hogy repülni fog. Szándékában áll így tenni és őszintén hiszi, hogy rendelkezik a szükséges tudni hogyannal. De valójában a repülésre vonatkozó tudni hogyanja annyiból áll, hogy gyorsan fel-le kell csapkodnia a karjával. Így amikor elrugaszkodik a tetőről azzal a szándékkal, hogy repüljön, mégsem ezt teszi.[11] Ha az elrugaszkodása után lenne ideje válaszolni a kérdésre, hogy mit csinál, és azt felelné, hogy „repülök", akkor ezt senki nem fogadná el cselekvése igaz leírásaként. Azaz úgy tűnik, hogy ha a szándékosságot és a cselekvés leírását a cselekvő tudni hogyanjához kötjük, akkor sem járunk jobban, mint a korábbi próbálkozásokkal.

Hogyan lehetne megcáfolni érvemet? Két ellenvetés tűnik lehetségesnek.. Elsőként vegyük Setiya „Practical Knowledge Revisited" című cikkét, melyben további felvetéseket tesz azzal kapcsolatban, hogyan lehetne a cselekvő szándékos cselekvésének leírását a tudni hogyanja alapján rögzíteni. Azt mondhatnánk, hogy amikor a cselekvő φ-t szándékozza tenni és φ egy D nem-alap cselekvés, melyet ABC megtétele révén teszünk, akkor a cselekvő tudni hogyanja az ABC alap cselekvésekre vonatkozik. A gond az, hogy ez az érv áldozatul esik a bicikli-szerelés típusú példáknak, melyeknél tévedünk azon

10 Lásd Setiya 2008 és 2009.

11 Köszönöm Chris Woodardnak, hogy felhívta a figyelmemet a *tudni hogyan* kapcsán erre a lehetőségre és Setiya következőkben leírt védekezési módjára is.

eszközökkel kapcsolatban, melyeket fő szándékunk elérése végett használunk fel. Vagyis az alap-cselekvésekre vonatkozó tudásunk sem biztos. Ez is azt mutatja, hogy valaminek a megtételét szándékozni még nem szükségszerűen vezet arra vonatkozó tudáshoz, hogy valójában mit teszünk. Ha valaki egyértelműen nem azt teszi, amit tenni szándékozik és ennek ellenére ragaszkodik ahhoz a leíráshoz, melyet szándéka nyújt, akkor egyszerűen rossz leírással bír saját cselekvéséről.

Ha az erős gyakorlati tudás tézisének védelmezője elfogadja ezt a kritikát, még mindig mondhatja, hogy a cselekvő a fenti esetben is tudja, mit szándékozik tenni. Tehát tudással rendelkezik a cselekvésbeli szándékáról, még ha szándékos cselekvéséről nem is.[12] De számít-e ez a cselekvés leírása szempontjából? Nem azt kérdőjeleztem meg, hogy Jenny cselekvése szándékos volt. Csupán azt állítottam, hogy minden indoka és szándéka ellenére, melyek miatt leugrik a tetőről, nem fog repülni. Nem tehetünk olyan igaz állítást cselekvéséről, mely a repülés egy eseteként írná le. És ez helytállónak tűnik. Ezért azt mondom, hogy vannak olyan esetek, melyekben a cselekvőt nem csak a szándéka kivitelezésében támogatja a megfigyelés, hanem abban is, hogy tudja, mit csinál.

További ellenvetésként lehetne felhozni álláspontommal szemben, hogy módosítottam Setiya azzal kapcsolatos kritériumát, hogy mitől számít egy cselekvés szándékosnak. Setiya kitétele szerint, ha a cselekvő nem tudja, hogy rendelkezik a szükséges tudni hogyannal, akkor nem is cselekedhet szándékosan. Jenny tehát nem cselekszik szándékosan, amikor leugrik a tetőről abban a hitben, hogy repülni fog. Nem cselekedhet így, mert nem tud így cselekedni. Megpróbálom megmagyarázni, miért módosítottam úgy Setiya kritériumát, hogy Jenny már akkor is szándékosan cselekedhet, ha csak azt hiszi, hogy rendelkezik a szükséges tudni hogyannal. Setiya álláspontja szerint ahhoz, hogy az arra vonatkozó tudást, hogy mit teszünk vagy fogunk tenni, megkülönböztessük az ábrándozástól, "olyan állapotra van szükség, mely a szándékos cselekvés feltételei közé tartozik, mely fennálló állapotként megelőzheti a cselekvést, és amelyről beszélhetünk episztemikus terminusokban"[13] és "a tudni hogyan oldja meg az episztemikus rejtélyt […]: felment minket az alól, vagy enyhíti azt a megelőző bizonyítékok iránti igényt, mely egyébként meggátolna minket abban, hogy úgy döntsünk, megteszünk valamit. Csak olyankor és azért vagyunk jogosultak kialakítani a hitet, mely φ szándékos megtételében szerepet játszik, amikor tudjuk, hogyan kell végrehajtani a releváns cselekvéseket."[14] Továbbá hozzáteszi "Ha nem tudom, hogyan kell φ-t tenni, akkor nem vagyok jogosult kialakítani a szándékot és a hitet, hogy meg fogom tenni: a tudni hogyannak alá kell támasztania a képességeinkre vonatkozó tudást a döntésünk episztemikus igazolása során."[15]

12 Falvey valami ilyesmivel áll elő, lásd 2000, 29–31. o.
13 Setiya 2008, 405. o.
14 Setiya 2008, 406. o.
15 Uo.

A szándékos cselekvések egyik szükséges feltétele tehát az, hogy a cselekvő rendelkezzen a cselekvés megtételéhez szükséges tudni hogyannal. Részben ez – a képességre vonatkozó tudással együtt – igazolja a cselekvő arra vonatkozó hitét, hogy a szándékozott cselekvést teszi. Azt hiszem, ez a feltétel túl erős és mondok is néhány indokot, hogy miért ne vegyük komolyan. Először is nagyon megnehezíti, hogy az új cselekvések megtanulását magyarázzuk. Ezt Setiya is elismeri, és azt mondja, hogy nem tudunk olyan cselekvést szándékozni, melyet nem tudunk megtenni, ugyanakkor szándékozhatunk megtanulni ilyen cselekvéseket és az után megtenni őket, hogy a tanulási folyamat lezajlott. Hozzáteszi, hogy a tanulási folyamat alatt valószínűleg olyan alapcselekvésekre támaszkodunk, melyeknek a tudni-hogyanjával rendelkezünk. Ennek egyértelműen ellentmond az alapvető mozdulatok elsajátítása (még a cipőfűzőnk bekötésénél is egyszerűbb mozdulatokra gondolok). Képzeljünk el valakit, aki megpróbál egy tánclépést tenni. Egy lépés megtétele tovább bontható arra, ahogy valaki leteszi a lábát, hogy milyen erővel hajtja végre a mozdulatot stb. De valahol ennek a sorozatnak is véget kell érnie, és csak mert képesek vagyunk megtenni ezeket a cselekvéseket, a cselekvés, amelyet megtenni szándékozunk még nem áll össze ezekből az alapvető mozdulatokból. Továbbá, ha valamit megtanulunk, akkor meg tudjuk csinálni. Setiya nézete szerint tehát, amíg nem tanulunk meg valamit, addig soha nem is végezzük az adott cselekvést és szándékozni sem tudjuk, ám onnantól kezdve, hogy először sikeresen végrehajtjuk és megfelelő biztossággal meg tudjuk ismételni többször is, már szándékozhatjuk. De hol a határa annak, hogy mikortól tanultunk meg valamit kellően alaposan ahhoz, hogy tudjuk szándékozni? Valaminek a megtanulása során több történik a már ismert cselekvések szándékozásánál: annak a cselekvésnek van elsőbbsége, melyet meg akarunk tanulni, azaz annak a cselekvésnek a leírása foglalja magába az összes többi cselekvését, melyet teszünk. Tehát az alapvető cselekvések szándékozása nem lehet sem maga a szándékos cselekvés, sem annak tanulása.

Egy másik érv is az ellen szól, hogy a tudni hogyant a szándékos cselekvések megtételének szükséges feltételének tekintsük: ha a cselekvőnek tudnia kell ezt és tudja, hogy tudja – másodfokú hiteket tud erről kialakítani –, akkor feltehetjük a kérdést, honnan tudja, hogy rendelkezik a szükséges tudni hogyannal. Grice azt a megjegyzést teszi „Intention and Uncertainty" című cikke vége felé, hogy

> vagy feltételezem, hogy tapasztalatból tudom, hogy nem tudom szándékosan égnek állítani a hajamat, vagy már eleve tudom, hogy ez így van. De mi igazolja ezt a tudást? Ugyanannál a kérdésnél kötöttünk ki. […] [N]em tudhatom tapasztalat révén, hogy egy *szándék*, hogy a hajam égnek álljon, nem hatékony; mert nem *rendelkezhetek* ilyen szándékkal, hacsak nem gondolok úgy a hajam égnek állítására, mint ami a közvetlen

irányításom alatt áll; és azt gondolni, hogy ez így van, annak feltételezésével jár, hogy már rendelkezem azzal a válasszal, melyet a tapasztalatnak kellene biztosítania.[16]

5. Konklúzió

Tanulmányom lezárásaként rámutatok KA néhány következményére és összegzem az eddigieket. Amennyiben KA helyes, el kell fogadnunk, hogy a szándékos cselekvések nem azok a cselekvések,melyek esetén a cselekvőnek mindig autoritatív, privilegizált tudása van saját cselekvéseiről. Ennek ellenére lehetnek cselekvések, melyeket bizonyos mentális állapotok vagy események meghatározott módon okoznak, de azt nem mondhatjuk, hogy ezek a mentális állapotok *minden* esetben tudást adnak arról, hogy mit csinálunk szándékosan, amikor szándékosan csinálunk valamit. Ez kizárja, hogy a cselekvések szándékosságának kritériumaként határozzuk meg a gyakorlati tudást, és a felelősség tulajdonítása során erre támaszkodjunk. Ha azt mondhatnánk, hogy a cselekvő csak azt a cselekvést szándékozza megtenni, amely leírás alatt cselekvését ismeri, akkor mondhatnánk, hogy ezért a cselekvésért felelős, és ezért is csak az alatt a leírás alatt, melyben szándékosan tette. A felelősség minden más esetét más forrásból kellene levezetnünk, nem a cselekvésből – például továbbra is felelősnek tarthatnánk valakit azért, amiért mérlegelése során nem járt el körültekintően arra vonatkozóan, hogy mit tegyen vagy hogyan tegye azt, de nem tudnánk felelőssé tenni magáért a cselekvésért.

Amennyiben KA megállja a helyét, valószínűsíti, hogy a cselekvés okozásának kognitív tartalommal rendelkező összetevői – eszközökre, indokokra, sikerre stb. vonatkozó hitek – nem tudás forrásai a cselekvő számára szándékos cselekvéseit illetően. Ha ez így lenne, akkor meg kellene magyaráznunk, hogy a fenti esetekben a tudás ezen forrásai miért nem megfelelőek mégsem. Ha nem nyújtanak ilyen tudást, akkor valamilyen más forrása kell legyen ennek a fajta tudásnak, ha van ilyen egyáltalán. Mivel úgy tűnik, hogy bizonyos esetekben a megfigyelők legalább annyit, vagy néha többet tudnak arról, hogy mit csinál a cselekvő, mint ő maga, ezért a szándékos cselekvéseinkre vonatkozó tudás megfigyeléses és következtetéses.[17] Egy későbbi írásban kerítek sort annak kimutatására, hogy ez a megfigyeléses megértés miképpen zajlik, és hogyan működnek cselekvésmegértő és -értékelő diskurzusaink.

16 Grice 1971, 276. o. Grice megoldása az, hogy az „azt szándékozni, hogy"-ot egy olyan fogalom segítségével elemzi, melyből "*nem* következik, hogy [a cselekvés] bekövetkezése rajtunk múlik." Az erre alkalmas fogalom szerinte az „akarni, hogy". (276–277. o.)

17 Ez a konklúzió összhangban van több jelentős pszichológiai eredménnyel is, amilyenek a kognitív disszonancia, a szándékok és indokok téves önmagunknak tulajdonításának szakirodalmában közismertek. E következtetést alátámasztja az ismeretlen, ám meglévő motivációink nem ismerete, és néhány újabb neurológiai eredmény is. Ezek kifejtése külön cikk tárgyát képezi és egy további írásomban fogom ezt elvégezni.

Felhasznált irodalom

Anscombe, G. E. M. 1957, *Intention*. Harvard University Press.

Davidson, D. 1980, „Intending." In Donald Davidson *Essays on Actions and Events*. Oxford: Oxford University Press.

Falvey, K. 2000, „Knowledge in intention." *Philosophical Studies* 99 (1), 21-44. o.

Ford, Anton–Jennifer Hornsby–Frederick Stoutland (szerk.) 2011, *Essays on Anscombe's Intention*. Cambridge, Massachussets: Harvard University Press.

Grice, H. P. 1971, „Intention and Uncertainty." *Proceedings of the British Academy* 57, 263–279. o.

Paul, S. 2009, „Intention, Belief, and Wishful Thinking: Setiya on Practical Knowledge." *Ethics* 119, 546–557. o.

Setiya, K. 2007, *Reasons Without Rationalism*. Princeton University Press.

Setiya, K. 2008, „Practical Knowledge." *Ethics* 118, 388–409. o.

Setiya, K. 2009, „Practical Knowledge Revisited." *Ethics* 120, 128–137. o.

Steiner D. 2011, „Az anscombe-i »megfigyelés nélküli tudás« fogalma." *Elpis* 10, 145–167. o.